

Relevante thema's voor nieuwe lectoraten binnen de sector hpo

Vooraf

Lectoraten krijgen over het algemeen een regionale invulling en inbedding. Dat is ook de kracht van lectoraten. Tegelijk kan die regionale invulling leiden tot een isolement van lectoraten ten opzichte van elkaar. Lectors creëren in het Platform voor Praktijkgericht Onderzoek onderling al uitwisseling waarbij verbindingen tussen lectoraten worden bevorderd.

De adviesvraag aan lectoren voor het formuleren van nieuwe thema's voor de sector hpo sluit nauw aan bij de wens om ook in het landelijk beleid tot afstemming tussen lectoraten te komen. Vanuit onder andere de nieuwe thema's kan ook de concrete invulling van de essentiële karakteristieken van lectoraten zoals praktijkgerichtheid, regionale inbedding, kwaliteitsverbetering en maatschappelijke impact worden vormgegeven.

De opdracht van lectoraten is om bij te dragen aan een hoog niveau van onderwijs in de lerarenopleidingen en in het werkveld (de scholen van PO, VO en MBO) door het versterken van de onderzoekscompetentie in de beroepsuitoefening in het onderwijs. Lectoraten bevorderen dat (aanstaande) leraren bij de beroepsuitoefening gebruik maken van wetenschappelijke inzichten door deze naar eigen praktijk te (leren) vertalen (evidence based practice) en dat tevens te doen in wisselwerking met eigen praktijkonderzoek, waarin practice based evidence wordt verzameld. Lectoraten dragen hiermee bij aan het overbruggen van de kloof tussen wetenschappelijk onderzoek en de onderwijspraktijk.

Een systematische analyse van ontwikkelingen in het domein van de lerarenopleiding leidt tot een aantal aanvullende en nieuwe thema's voor lectoraten die te maken hebben met (I) de kwaliteit van de leraar en met (II) de kwaliteit van de lerarenopleiding. Daarnaast is het van belang om te kijken naar de verschillende partijen die bij (III) sturing van kwaliteit van onderwijs en opleiding een rol in spelen.

I De kwaliteit van de leraar

De kwaliteit van de leraar (en de inhoud van de lerarenopleiding) betreft:

- de inhoudelijke kennis van de leraar (aandacht voor vakdidactiek en leergebieden, aandacht voor burgerschap en identiteitsontwikkeling van leerlingen); zie hieronder thema's 1 en 2
- de pedagogisch-didactische vaardigheid van de leraar; zie hieronder thema 2 en 3.
- de beroepshouding van de leraar (waaronder professionele ontwikkeling en zelfsturing); zie thema 6.

II De kwaliteit van de lerarenopleiding

- de inhoud van de opleiding; zie hieronder thema 1, 3 en 4.
- de opleidingsdidactiek; zie hieronder thema 6

III Sturing van kwaliteit

- de overheid en de schoolorganisatie; zie hieronder thema 7
- de leraar/lerarenopleider; zie hieronder thema 6.

De volgende zeven thema's zijn wat ons betreft belangrijk voor de toekomst van de sector.

1. Leergebieden en didactische vormgeving

Inhouden, didactische benaderingen en de relatie tussen beide staan in het onderwijs onder grote druk. In politiek en samenleving wordt bezorgdheid geuit over het onvoldoende verwerven van kennis. Tegelijk wordt gewezen op wezenlijk andere manieren van leren die de hedendaagse jeugd zich vaak buiten de school eigen maakt. Ook staat kennis als enige leerdoel ter discussie. De traditionele inhoud en indeling van schoolvakken voldoen niet meer en zijn ook al lang geen afspiegeling meer van academische vakken. De omvang van kennis en daarmee het aantal specialisaties neemt op alle gebieden explosief toe, terwijl die kennisexplosie mede te danken is aan het samenwerken over grenzen van vakgebieden heen. Kennis bezitten op zich is onvoldoende: even belangrijk is het kunnen werken met anderen die andere kennis hebben, zelfstandig kunnen zoeken naar en verwerven van nieuwe kennis, onderkennen en analyseren van nieuwe problemen en daarbij creatief toepassen en ontwikkelen van kennis en vaardigheden. Deze verdergaande leerdoelen, waarin kennisverwerving wordt ingebed, zijn ook essentieel omdat de toekomst waarop het onderwijs leerlingen zou moeten voorbereiden ongewis is.

Het onderwijs, dat leerlingen moet voorbereiden op hun toekomst op de arbeidsmarkt, burgerschap en persoonlijke vorming staat dus voor complexe vraagstukken waarbij traditionele antwoorden niet meer volstaan. In het onderwijs zijn allerlei initiatieven om te komen tot keuze van leerdoelen, leerinhouden en daarbij horende didactische vormgeving. Enkele voorbeelden. Er worden in het (voorbereidend) beroepsonderwijs bredere leergebieden gedefinieerd waar kennis in samenhang wordt gebracht en verbonden met competenties voor de beroepspraktijk. Nieuw bètaonderwijs streeft naar het vaststellen van kernconcepten en het aanleren daarvan in diverse contexten, de concept-context-benadering. In projectonderwijs, probleemgestuurd onderwijs, themaonderwijs e.d. laten scholen hun leerlingen werken aan authentieke vraagstukken waarin kennis van diverse vakgebieden moet worden geïntegreerd.

Er is grote behoefte aan het onderzoeken van didactisch effectieve benaderingen van het leren van diverse vakinhouden, waarbij kennisverwerving wordt ingebed in verdergaande leerdoelen en rekening wordt gehouden met hedendaagse manieren van leren. Het onderwijs moet worden ondersteund door middel van onderzoek naar en bij de ontwikkeling van een adequate keuze van leerdoelen en leerinhouden, en bijbehorende didactiek om leerlingen adequaat voor te bereiden voor een toekomst in de 21ste eeuw.

Het thema 'leergebieden en vakdidactieken' is in alle onderwijssectoren relevant, maar vraagt om een concrete vertaling naar leergebieden en onderwijssoorten: basisvakken in het primair onderwijs, algemeen vormende vakgebieden (mens en maatschappij, bètavakken en talen) en de leergebieden in het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs inclusief de relatie met algemeen vormende vakken. De didactiek voor het leren van een vreemde taal blijft een andere dan de didactiek voor het verwerven van natuurkundige inzichten of de didactiek voor het leren van de eerste beginselen van de installatietechniek in de beroepspraktijk.

In de lerarenopleidingen kan praktijkgericht onderzoek rond het thema 'leergebieden en vakdidactieken' plaatsvinden samen met studenten en opleiders, en in samenwerking met het werkveld. Voor de lerarenopleidingen vo/mbo kan daarbij worden aangesloten bij het landelijke project kennisbasis waarin kenniseisen aan leraren worden vastgelegd. De implementatie en verdere ontwikkeling van deze kennisbasis naar gebruiksniveau in het onderwijs gaan dan hand in hand.

2. Maatschappelijk opvoeden, identiteit en burgerschap

Leraren spelen een sterke rol in maatschappelijk opvoeden en de ontwikkeling van een (levensbeschouwelijke) identiteit. Een thema waar vooral in de steden grote handelingsverlegenheid bestaat. Er is sprake van een diversiteit in de klas en in de school, zowel wat betreft persoonlijke en sociale problematiek als wat betreft identiteit en levensbeschouwing.

Nieuw praktijkgericht onderzoek rond dit thema gaat uit van uitbreiding van het begrip identiteit (zie hieronder) en beschouwt burgerschap als het samen maken van cultuur. Het onderzoek focust op (een selectie van vragen) als:

Hoe ga je als docent hiermee om. Hoe bouw je zo'n contact met leerlingen en zo'n cultuur in je klas en school dat leerlingen willen participeren en zich erkend voelen. Inzicht in waarden- en identiteitsontwikkeling en het leven buiten school is nodig om van daaruit in de klas samen 'cultuur' te kunnen maken.

Wat is de rol van multireligieuze ontwikkeling, waardeontwikkeling en levensbeschouwelijke ontwikkeling bij de identiteitsontwikkeling. Hoe speel je daar als docent en school op in.

Hoe geef je als school vorm aan je levensbeschouwelijke identiteit en hoe lever je een constructieve bijdrage aan de veranderende maatschappij? Levensbeschouwelijke identiteit moet daarbij breed worden opgevat: het gaat zowel om 'religieuze' als om openbare scholen en ook om pluriforme identiteit.

Hoe scherp je het oog voor de sterke maatschappelijke vraagstukken en uitdagingen (levensbeschouwelijke cultureel beïnvloede dilemma's) met name in de 'grote stad'? Hoe kun je vanuit verschillende levensbeschouwelijke achtergronden als school gezamenlijkheid creëren en wat is dan je nieuwe gezamenlijkheid? Wat is belang van multiculturaliteit en de interetnische relatie van docent – leerling.

Kortom, er is grote behoefte aan onderzoek naar de wijze waarop in het curriculum in de lerarenopleiding leraren kunnen worden voorbereid op hun rol bij de sociale en levensbeschouwelijke ontwikkeling van kinderen.

3. Leren in en voor de beroepspraktijk.

Binnen het beroepsonderwijs (VMBO, MBO, HBO) ontstaat een grotere variëteit in leercontexten waar geleerd wordt voor de beroepspraktijk. Naast de les, het praktijklokaal en de stage ontstaan er verschillende vormen waarin de beroepspraktijk aan de orde komt: simulaties, leerbedrijven, prestaties

en opdrachten, projecten. Er is nog weinig sprake van praktijkgericht onderzoek gericht op het beter en gevarieerder benutten van de beroepspraktijk als leercontext. Het gaat dan zowel om het versterken van de (gesimuleerde) beroepspraktijk als leeromgeving, als om de betere verbinding van het leren in de beroepspraktijk met het leren op school.

Expertiseontwikkeling, maar ook vorming, loopbaanbegeleiding, beroepsidentiteit en socialisatie via het beroep krijgen in Nederland nog weinig onderzoeksmatige aandacht, ook al wordt een steeds groter deel van de beroepsopleiding vormgegeven in die beroepspraktijk. De wending naar competentiegericht onderwijs is zowel in het MBO, als in het VMBO een majeure innovatie en het leren in en door de beroepspraktijk is daar een belangrijke pijler van. Het is echter niet vanzelfsprekend dat de beroepspraktijk zonder meer een goede leerplek biedt. De voorwaarden waaronder en de meest effectieve manieren waarop leren in de beroepspraktijk in positieve richting wordt gestimuleerd verdienen meer onderzoeksmatige praktijkgerichte aandacht.

Juist praktijkgericht onderzoek in het HBO biedt de mogelijkheid niet alleen de vraag te stellen of leren in de beroepspraktijk effectief is, maar met name ook hoe de effectiviteit verbeterd kan worden. Het te ontamen onderzoek kan voortbouwen op de resultaten van onderzoek uit andere landen, zoals de Angelsaksische landen, waar sprake is van een omvangrijke onderzoekstraditie rond work based learning, of Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk waar een sterke traditie bestaat van "beroepspedagogisch onderzoek".

Aandacht voor de didactiek van het leren in de beroepspraktijk is ook voor studenten van de lerarenopleidingen van groot belang. Meer dan de helft van de studenten van de lerarenopleidingen 2e graads vindt immers een baan in het VMBO en MBO. Ook steeds meer studenten van de Pabo vinden in het VMBO een werkkring. Studenten kunnen bovendien een belangrijke rol spelen bij het doen van onderzoek naar de didactiek van het leren in de beroepspraktijk en zo samen met lectoren een rol spelen bij het verbinden van opleiden en onderzoek in de school ten behoeve van schoolontwikkeling.

4. Eigentijds beoordelen in het onderwijs

Beoordelen heeft een sterk sturend effect op de studieaanpak van leerlingen en studenten: docenten en onderwijs maken door wat wordt beoordeeld duidelijk wat er werkelijk toe doet. Dit sturende effect wordt vaak niet onderkend. Beoordelen heeft vooral de summatieve functie van afrekenen, selecteren en certificeren, terwijl weinig aandacht wordt besteed aan de formatieve en ontwikkelingsgerichte functies. De huidige beoordeling schiet bovendien inhoudelijk tekort, gezien de complexiteit en heterogeniteit van onderwijsleerdoelen en arbeidscontexten waarin en waarvoor competenties moeten worden beoordeeld. Zowel voor summatieve als voor formatieve en ontwikkelingsgerichte doelen is de huidige beoordeling vaak niet meer toereikend om op een valide en betrouwbare wijze te bepalen hoe en wat lerenden geleerd hebben en wat het effect van het geleerde is op de lange termijn.

Het onderwijs zal zich meer moeten richten op een ontwerp van leren waarin instructie, leren en beoordelen een coherent geheel vormen. Naast de summatieve functie, waarbij wordt bepaald of de student de standaarden heeft behaald, vergt de formatieve functie dat de lerende wordt voorzien van constructieve en informatieve feedback die het leren stimuleert. Een derde functie die beoordelen kan innemen is gericht op de duurzame ontwikkeling van de lerende. Voor het tot stand brengen van duurzame leerresultaten en duurzaam leren is het belangrijk om de lerende actief in de beoordeling te betrekken. Omdat ontwikkelingsgericht beoordelen een zelfsturende rol van de lerende stimuleert, wordt verwacht dat deze functie van beoordelen een krachtig effect kan hebben voor leren op de lange termijn.

Kortom: in het huidige onderwijs zijn beoordelingsmethoden nog onvoldoende inhoudsvalide en ontwikkelingsgericht ontworpen. Beoordelingen zijn informatie-arm door het cijfersysteem, lerenden worden nauwelijks betrokken bij de beoordeling, en de leereffecten van beoordelen worden te weinig onderkend en onderzocht. De ontwikkeling van en praktijkonderzoek naar beoordelingsmethoden die passen bij huidige en toekomstige ontwikkelingen, 'eigentijds beoordelen', is voor alle niveaus en in alle sectoren van onderwijs cruciaal. Leraren en studenten in lerarenopleidingen dienen op dit gebied te worden geschoold en actief te participeren in ontwikkeling en onderzoek. Daarbij dient beoordelen binnen de lerarenopleidingen congruent te zijn met beoordelen in de school. Aanstane leraren moeten leren waarom, wat en hoe te beoordelen – en in de lerarenopleidingen dient 'voorbeeldig' te worden beoordeeld.

5. Opleiden in de school

Het leren in en voor de beroepspraktijk dat hierboven onder 3. genoemd is, heeft ook rechtstreeks betrekking op de didactiek van de lerarenopleidingen. Een belangrijk deel van de lerarenopleiding vindt immers plaats op de werkplek: de (opleidings)school. Lerarenopleidingen en scholen delen

daarbij steeds meer de verantwoordelijkheid voor het opleiden van leraren. Binnen sommige huidige lectoraten wordt hier aandacht aan besteed. Het object van ontwikkeling en onderzoek is daarbij de condities waaronder constructief leren op een opleidingsschool mogelijk is en modellen die ten grondslag liggen aan het gezamenlijk opleiden.

Een fundamentele vraag voor nieuw praktijkgericht onderzoek is 'hoe studenten leren op de opleidingsschool en wat de kwaliteit is van de resultaten van dit leren?', Deze vraag wordt pas sinds kort gesteld en er is slechts een voorzichtig begin gemaakt voor een mogelijk antwoord.

Beantwoording van deze vraag is essentieel om het opleiden in de school op zijn merites te kunnen beoordelen. Ook biedt de beantwoording van deze vraag de mogelijkheid om het inhoudelijke verband tussen leren op het opleidinginstituut en de school scherper te omschrijven.

Onderzoek in andere contexten naar het leren in en van het werk door aankomende beroepsbeoefenaars, nieuwelingen en ervaren beroepsbeoefenaars maakt duidelijk dat de kwaliteit van het werk zelf en van diverse factoren in de sociale context een belangrijke invloed uitoefenen op de mate en richting waarin wordt geleerd. De kwaliteit van het leren in de beroepspraktijk kan niet los gemaakt worden van de kwaliteit van die beroepspraktijk. Zo bezien is nieuw praktijkgericht onderzoek dat zich richt op het leren en opleiden in de school ook van belang voor de kwaliteit van het onderwijs waarvoor wordt opgeleid.

6. Professionaliteit van de beroepsgroep (leraren en lerarenopleiders)

Zowel in kwalitatief als in kwantitatief opzicht bestaat er in de toekomst ten aanzien van de leraar een zorgelijke situatie. Er worden vraagtekens gezet bij de kwaliteit van leraren en de lerarenopleidingen. Tegelijkertijd is het besef aanwezig dat het beroep van leraar hoge eisen stelt.

Praktijkgericht onderzoek zou een bijdrage kunnen leveren door de professionele ontwikkeling van leraren en lerarenopleiders in diverse institutionele contexten (zoals zij-instromers, deeltijdopleidingen, kop-opleidingen, schoolgebonden scholingstrajecten, professionele masters) onder de loep te nemen.

Speciaal aandacht zou daarbij besteed moeten worden aan effectieve aanpakken voor het continuüm van initiële opleiding, inductie en levenslang leren. Aangezien er nogal wat uitval is in de eerste jaren van het leraarschap zou praktijkgericht onderzoek rond inductie (problemen en ondersteuning van beginnende leraren) erg waardevol zijn.

Zoals leraren een cruciale rol spelen in de kwaliteit van het onderwijs aan leerlingen, spelen lerarenopleiders (zowel binnen hogescholen, universiteiten als opleidingsscholen) een cruciale rol in het onderwijs aan leraren in opleiding. Binnen de VELON zijn weliswaar kwaliteitsstandaarden ontwikkeld, maar er bestaan geen gestructureerde opleidingstrajecten en er is nog weinig aandacht voor de professionele ontwikkeling en identiteitsontwikkeling van (beginnende) lerarenopleiders.

Praktijkgericht onderzoek dat zich specifiek richt op (professionele ontwikkeling van) lerarenopleiders zou daarom een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de kwaliteit van de lerarenopleidingen.

Aandacht voor professionaliteit en professionele ontwikkeling van de beroepsgroep van leraren en van lerarenopleiders moet bezien worden in de context van zelfregulering van professionals, bijv. door de vorming van een beroepsgroep en de ontwikkeling van beroepsstandaarden en beroepsregisters. Op dit moment is er nog geen onderzoek naar de vraag welke bijdrage dit levert aan de professionalisering van het beroep en het verbeteren van de kwaliteit van de beroepsuitoefening (zowel voor leraren als lerarenopleiders).

Gegeven het zwakke imago van het leraarschap en de voortdurende kritiek op de kwaliteit van de leraar zou het waardevol zijn praktijkgericht onderzoek te entameren dat vanuit een sociologisch perspectief onderzoek doet naar het beroep van leraar en de relatie tussen maatschappelijke beeldvorming, imago en arbeidsmarktproblematiek.

7. Invloed van overheidssturing op onderwijsinnovaties en docentengedrag

De overheid probeert wenselijke ontwikkelingen met betrekking tot de kwaliteit van onderwijs en lerarenopleidingen te sturen door maatregelen op het terrein van regelgeving (door striktere sturing of juist het creëren van meer ruimte), financiering (via de vaste bekostiging of projectsubsidies) of andere stimuleringsmaatregelen (faciliteren van kennisdeling, organiseren van kwaliteitscontroles of het overhevelen van verantwoordelijkheden). Weinig structureel onderzoek is gedaan naar de effecten van deze vormen van overheidssturing op de schoolorganisatie, op het handelen van schoolleiders, van leraren en lerarenopleiders, op de daadwerkelijke implementatie in de praktijk van het onderwijs en op hun feitelijke effect op de kwaliteit van het onderwijs en de lerarenopleiding. In welke mate bijvoorbeeld beïnvloedt de teldatum in het hoger onderwijs de adviezen van en mentoring door studieloopbaanbegeleiders, en wat is het effect daarvan op studierendement? In welke mate zijn leraren of lerarenopleiders op de hoogte van bekostigingsregels en hun effecten op het schoolbudget

en in welke mate voelen zij zich mede verantwoordelijk voor die effecten? Hoe gaan scholen om met de vele projectsubsidies die ze kunnen aanvragen en welke daadwerkelijke impact hebben ze op de implementatie van veranderingen binnen scholen? Welke type sturingsmaatregelen hebben het meeste/minste effect?

Nieuw praktijkgericht onderzoek zou zinvol zijn en de focus kunnen richten op de dynamiek tussen overheid, schoolleiding en leraar in het proces van kwaliteitsverbetering van het onderwijs.

Verschillende invalshoeken kunnen daarbij gekozen worden: financieel/economische sturing, ruimte en regelgeving (en het ondernemerschap van scholen om de geboden ruimte daadwerkelijk op te pakken), innovatiesubsidies en hun invloed op het daadwerkelijke gedrag van leraren, overheidssturing op de lerarenopleidingen, etc.